

KANT – FREGE VE WITTGENSTEIN'DA ANLAM PROBLEMİ ÜZERİNE

 Damla ERAT^a

Özet

Dilin kökenine dair birbirinden farklı birçok teori olmakla birlikte, öncelikle dilin insanlar arası iletişim, ifade en önemlisi de anlam taşıyıcı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bundan dolayı toplumun birlikte yaşayabilmesi, kendi kendini koruyup geliştirmesi açısından dilin etkileri konusunda geçmişten günümüze birçok filozof ve düşünür çeşitli incelemeler yapmışlardır. Dil felsefesinde tartışılan başlıca konular anlam, gönderge, düşünce-dil ilişkisi söz edimleri belirli betimlemeler gibi konulardan bahsedilebilir. Dil hususunda ele alınan en önemli konuların başında da anlam konusu gelmektedir. Dilde yer alan ifadelerin bir bütün olarak ifade ettiği anlamın mahiyeti, göreceliği, neliği ve anlama ait birçok husus değerlendirildiğinde anlamın bir "problem" olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Çalışmamızda anlam problemi Kant, Frege ve Wittgenstein 'in düşünceleri çerçevesinde ele alınmıştır. Seçilen bu üç ismin birbirine benzer ve farklı yönlerden anlam problemine dair geliştirdikleri fikirler sunulurken, öncesinde felsefi literatürde *anlam*'ın çerçevesi çizilmeye çalışılmış, ardından görüş ve teoriler literatürde yer alan çeşitli örneklerle birlikte sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Anlam problemi, Frege, Kant, Wittgenstein.

KANT – ON THE PROBLEM OF MEANING IN FREGE AND WITTGENSTEIN

Abstract

Although there are many different theories about the origin of language, it is worth noting that language is primarily a means of communication between people, and most importantly, a carrier of meaning. For this reason, many philosophers and thinkers have made various studies from the past to the present on the effects of language in terms of society's ability to live together and protect and develop itself. The main topics discussed in the philosophy of language can be mentioned such as meaning, referent, thought-language relationship, speech acts, specific descriptions. One of the most important issues in language is the subject of meaning. When the nature, relativity, nature of the meaning expressed as a whole by the expressions in the language and many aspects of the meaning are evaluated, it is seen that the meaning emerges as a "problem". In our study, the problem of meaning is handled within the framework of the thoughts of Kant, Frege and Wittgenstein. While the ideas that these three selected names developed on the problem of meaning from similar and different aspects were presented, the framework of meaning in the philosophical literature was

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, eratdamla16@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 16.02.2022, Makale Kabul Tarihi: 18.05.2022

tried to be drawn beforehand, and then the views and theories were presented with various examples.

Keywords: Meaning, Problem of meaning, Frege, Kant, Wittgenstein.

Giriş

Görevi açısından birçok misyon yüklenen, başta da kültür taşıyıcısı olarak addedilen dil, farklı disiplinler tarafından incelenen önemli bir çalışma konusudur. Dil denildiğinde ilk olarak akla bir organ gelse de temelde dilin disiplinler açısından var olan anlamı soyut bir varlık olarak insanı ve insana ait literatürü taşıyan yönüdür. İnsan düşünce ve eylemleriyle bir bütündür. İnsanın toplum üzerindeki yaşamında sergilediği düşünce ve eylemlerin aracı dildir. Dolayısıyla gündelik yaşamda iletişim kurma gibi temel ve basit bir beceride kalan dilin aslında çok daha fazla misyonu vardır. Bu misyon başta bizim sorgulayacağımız üzere felsefede olduğu gibi, toplum bilim, linguistik ve daha birçok alanda dilin sorgulanmasını ve üzerine düşünülerek anlamlandırılmasının temel sebebidir (Altınörs, 2003, s. 10).

Özellikle felsefenin, dili bir problem olarak görüp tartışma konusu yapmasının nedeni, dilin geliştirici ve çözümleyici bir unsur olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Felsefenin dil ile ilgili sorduğu soruların merkezinde dildeki her kavramın nasıl bir ifade ediliş biçimi ve anlam yükü olduğunu sorgulamaktır. Her ifade ediliş biçiminin temel amacı da anlamdır. Dolayısıyla dil var olan biçimdeki anlamı ortaya çıkarır ve kavramdaki anlama yeni anlam katmanları ekler. İnsanoğlunun zaten karmaşık olan doğası; düşüncelerinden yola çıkarak eylemlerine dönüştüğünde dil ile karşılaşır. Dolayısıyla dil, tipik olarak bahsedildiği üzere insanı hayvandan ayıran aklın, yine hayvandan ayrılan anlamlandırılmış ifade biçimi olur. Bu şekliyle hayvanların salt benzer sesleri çıkarmasından farklı olarak farklı seslerle, farklı düşünce, duygu ve hisleri yansıtarak insan doğasının karmaşık yanını en anlamlı şekilde sunma ve anlaşma aracına dönüşür. Felsefe ve onun gibi diğer disiplin dalları da kendi problemlerini çözme konusunda dili inceleme alanı seçer (Altuğ, 2008, s. 3).

Felsefede dil üzerine düşünme süreci Antik Yunan'dan itibaren başlar. İdelerin dünyasını asıl gerçeklik sayan Platon, dili bu noktada ne kadar gerçekliği sergileyebileceği açısından sorgular. Dünyayı dil aracılığıyla kavrama konusunda ise Heraklitos söze dökülmeden düşüncenin anlaşılmayacağını vurgulayan ilk isimdir. Kendisinden kalan fragmentlerden elde edilen bilgilerde Heraklitos'un *logos* üzerine durduğu ve gerçeğin dil ile söze düşmedikçe dünyada bir mahiyeti olmadığını söylediği görülmüştür. Aynı görüş Aristoteles'te de bu düşünce vardır. "Konuşma zihni hayatın şekillendirilmesidir" diyen Aristoteles için düşünceler dile döküldüğünde aynı zamanda şekillenmeye başlar. Dolayısıyla dil ve düşünce yine iç içe ele alınacak kavramlar olur (Altınörs, 2003, s. 11).

Dili meydana getiren şey işaretlerdir. Sözcük, cümle, sayılar gibi işaretler dilin kullanımını sağlar ve iletişimin kurulmasına önayak olur. Dolayısıyla dil-düşünce üzerine yapılan çalışmalarda genelden özele, özelden genele gidilecek bir çalışma ve düşünce sisteminde işaretler mevzubahis olacaktır. Bu mevzubahislik bilhassa 20.yüzyılın geleneksel düşünce tarzını kırarak pozitivist bir bakış açısıyla şekillenen ve linguistik ile iç içe olan Analitik felsefenin konu alanına girmektedir. Bu nedenle antik çağdan bugüne gelindiğinde dil – düşünce ilişkisinde felsefenin kümülatif inceleme özelliği göz önüne

alınsa da analitik felsefeciler dili bir matematik problemi gibi ele almış ve eşelemişlerdir (Bloomfield, 1935, s. 1).

Dil, bugün birçok literatürde “anlaşmayı sağlayan araç” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama dile iki insanın birbirini anlamasını sağlayan yeganelik özelliği katar. Ancak bu özellik de akıllara “o halde dilde daima anlamlı şeyler vardır” fikrini getirir. Fakat hayvanların da anlaşmak adına içgüdüsel sesler çıkardıkları düşünüldüğünde anlamsız olan ancak hayvanların anlaşmasını sağlayan sesler olduğu da görülür. Felsefe dili sorgularken bu nedenle anlama da değişir. Anlam nedir, dil-düşünce-anlam ilişkisi ne boyuttadır, dilde ifade edilen her şey anlamlı mıdır veya anlam nesnel midir öznel midir gibi birçok soru felsefenin kapsam alanı içerisindedir (Altuğ, 2008, s. 3).

Bu çalışmada felsefi literatürde anlam problemi üzerinde durulmuş ve bu noktada üç önemli düşünürü Kant, Frege ve Wittgenstein’e yer verilmiştir. Üç düşünürün de kendi kurdukları düşünce sistemi içerisinde anlama yükledikleri misyon, anlam ve diğer kendi literatürlerinde anlamla ilişkili kavramlarla kurdukları ilişki ve ayırım ele alınmış, dolayısıyla anlam problemine bakış açıları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

A. FELSEFİ LİTERATÜRDE ANLAM PROBLEMİ

İnsan yaşamı içerisinde oldukça önemli olan dilin yapısı göz önüne alındığında *anlam* önemli bir mevzu haline gelmektedir. Anlamın kapsamı, ne şekilde kurulduğu, anlam ve diğer dildeki kavramlar arasındaki ayırım üzerine felsefi literatür oldukça geniştir. Antik çağdan bugüne anlamın mahiyeti üzerine düşünülmüş ve fikirler üretilmiştir. Ancak bu çalışma biçimi anlamın ana kaynağı olan dil üzerine araştırmalarla temellendirilmediği için sistemleşememiştir. 19. ve 20.yüzyılla birlikte Analitik felsefenin kurulması ve dil incelemelerinin sistemleşmeye başlamasıyla birlikte anlam konusundaki çalışmalar da artmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde anlam probleminin kökenine, çeşitli görünüşlerine ve ardından anlam probleminin çözümüne ilişkin yaklaşımlara yer verilerek, ikinci bölümde ele alınacak olan düşünürlerin yaklaşımlarına ilişkin bir ön hazırlık literatürü sunulacaktır.

1. Anlam Probleminin Kökeni ve Çeşitli Görünüşleri

Bir insan ürünü olan dil, insanın yaşamını sürdürebilmesini sağlayan ve aktüel önemini daima koruyan ve geliştiren bir kavramdır. İnsanın varoluşundan bugüne çeşitli evrimlerle değişen ve gelişen dil üzerine çalışmalar daima yapılmaktadır ve yapılacaktır. Bunun en önemli nedeni dilin canlı olmasıdır. Kültürün bir parçası olan, insanla birlikte bir zaman içerisinde yaşayan ve insanın da yaşamasına süreklilik katan dil canlıdır ve gelişmekte ve insanı geliştirmektedir. Bir dil yok olurken, bir başka dil ortaya çıkabilmekte, dile ait yeni kelime ve mefhumlar üretilmekte, dolayısıyla insanların kendilerini ifade etme aracı olarak gördükleri dil daima canlı bir döngü içerisinde karakter kazanmaktadır (Uygur, 2001, s. 9).

İlkel insandan modern insana değişen görünümüyle dil, filozof ve düşünürlerin daima üzerine kafa yordukları bir kavram olmuştur. Epistemolojik, ontolojik ve daha birçok kapsamdaki sorunların çözüm noktasında dili ele almışlar, sınırlarını incelemişler ve dildeki değişimle birlikte sorunların ne şekilde bir görünüm alacağı üzerine durmuşlardır. Burada unutulmaması gereken bir başka nokta ise dil

aracılığı ile taşınan bilgidir. İnsan hayatını yönlendiren bir fenomen olan bilginin çözümlenmesi, dolayısıyla anlamlandırmanın da sağlanabilmesi adına bilgi taşıyıcısı olarak dil üzerine araştırmalar yapılmıştır. Araştırmacılar dile, dünyaya bakış açısını değiştirecek en küçük vasıta gözüyle baktıkları için onu merkeze almışlar ve çevresindeki birçok şeyi analiz ederek kavram üzerine daima çalışmışlardır (Akarsu, 1998, s. 80).

Dil üzerine yapılan araştırmaların bir başka nedeni dilin birçok bilim alanındaki çalışmaları aydınlatarak anahtar kavram olmasından ötürüdür. İnsan düşüncelerinin vücut bulmuş hali olan dil, dolayısıyla doğada ve her türlü insanı faaliyette de yönlendirici etkiye sahiptir. Bu nedenle dili incelemek aynı zamanda bir disiplini anlamının da temel yoludur. Mantık, linguistik, sosyal bilimler ve daha birçok alanda yapılan çalışmaların esas yönlendiricisi dile hâkim olmak, insanı anlamak, ardından disiplinlerin konu alanına giren eylemleri algılayarak anlamlandırmaktır. İşte bu mantık silsilesi içerisinde dile dair ilk sorgulamalar ve araştırmalar başlamıştır (Uygur, 2001, s. 10).

Dil araştırmalarının temelinde kabul gören şey, *dilin karmaşık bir yapıda olduğu* fikridir. İnsan düşünce, duygu ve eylemleriyle karışık ve anlaşılması güç bir varlık iken, onun kendini ifade biçimi olan dilin de karışık olmaması beklenemez. Bu karışıklık dilde var olan kelime, cümle ve kurallarla ilgili olmanın ötesinde, anlam sorunu kapsamında ele alınabilir. Anlamın bir ortaklık ifade etmemesi, evrensel bir değerinin olmaması, kaynak ile alıcı arasında çeşitli dinamiklere dayanması sebebiyle dilin karışık bir yapılanması bulunmaktadır (Rızatepe, 2004, s. 87).

Felsefede dilin incelenmesi ve çalışmalara konu edilmesi var olan birçok sorunun kaynağında dilin bulunmasından kaynaklıdır. Birey eşittir dildir. Düşüncelerin soyut alanda kalması ve dil ile vücut bulması, felsefenin kendisine materyal olarak dili seçmesi ve onu inceleme alanına almasını sağlamıştır. Antik Yunan'dan bugüne dünyayı ve evreni her bakımdan anlama ve anlamlandırma gayesinde soruların kaynağı sadece düşüncenin değil, dilin gücüyle de ele alınır. Bu nedenle felsefe araştırmalarına daima dili de dâhil eder (Ferre, 1999, s. 2-3).

Felsefede dil ve anlam üzerine daima düşünülen konular olmuştur. Nitekim insanı ve insan doğasını bir problem olarak ele alan felsefe için dil ve onun ardılı olan anlam önemlidir. Platon, Aristoteles ve devamında birçok düşünürün anlam konusunda söylediği sözler, dil ile iç içe geçmiştir. Nitekim antik dönemlerde dil üzerine mahiyeti geniş bir çalışma yoktur. Dil-düşünce ve anlam ilişkisi bilhassa bilginin sorgulanması ile gündeme gelmiştir. Bu anlamda da sistemli bir çalışma analitik felsefenin kurulmasıyla başlamıştır. Burada analitik felsefe bir çalışma alanı olduğu için köken olarak sunulamaz. Bu nedenle analitik felsefenin hazırlayıcısı düşünceler göz önüne alınmalıdır. Çalışmamızda bilhassa bahsettiğimiz zihinci çözümde Locke ve devamında Kant'ın düşünceleri bizim anlam problemine kaynak gösterebileceğimiz düşüncelerdir.

2. Anlam Problemine Önerilen Çözümler

Anlam problemine getirilen çözümler, 17.yüzyılın başıyla birlikte sistemleşen ve belli bir çerçeveye oturan görüş ve yaklaşımları içermektedir. Bu nedenle 17.yüzyılda İngiliz klasik liberal filozof Locke ile başlayan ardından Analitik felsefecilerin mantık bilimini içerisine dahil ettiği çözümler anlam

problemi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda *zihinci, göndergeci ve kullanımbilimsel yaklaşım* olmak üzere üç başlık altında yaklaşımlar ele alınmış ve temel prensipleri doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Zihinci Çözüm

İnsan bilgisinin, sanının ve tüm bunların kaynağını araştırma noktasında anlam sorununa bakış açısı geliştiren zihinci çözüm, insanın zihnini bir harita olarak görür. Bu haritanın ana kaynağına inme asıl hedeftir. Zihnin birçok içeriği vardır. Bu içerikler zihnin ‘ide’sidir. Dolayısıyla insan bilincinde oluşan bu ide’lerin kaynağı önemlidir. Kaynağa erişmek aynı zamanda bilginin bir sanrı mı, sanı mı yoksa kesinliği olan bir ifade mi olduğunu gösterecektir (Aarsleff, 1985, s. 12). John Locke İnsan zihninin içeriğini inceleyen, dilsel bir anlatımın kaynağını; ide ve anlığın perspektifinde ele alan ve derinleştiren en önemli isimdir. Locke, ide ve anlık dediği zihin içeriklerinin yansımaları sözcüklerde bulur. Dolayısıyla anlık aslında sözcüklere zuhur ederek onlarda vücutlaşmıştır (Aarsleff, 1985, s. 13). Locke’un zihinci yaklaşımında sözcükler toplumsallaşmanın bir gereği olarak yer almıştır. Doğası gereği toplumda yer alan ve iletişim kuran insanın bir başka insana anlığını aktarma aracı dildir. İnsan aslında bu gereklilik üzerine sözcükleri inşa etmiştir. Dolayısıyla anlığın, ide’nin gözlemlenebilir olmaması, insan zihninde yer etmesi ve insanın toplumsal hayatta iletişim kurabilmesi gerekliliği ortaya çıktığında dil yani *anlam sorununun* kaynağını oluşturan kavram da ortaya çıkmıştır (Aarsleff, 1985, s. 14).

Locke’a göre dilin yapı taşı olan sözcükler zihindeki ide’lere karşılık gelmektedir. İdelerin yansımaları olmayan sözcükler anlamsız, dolayısıyla içeriksizdirler. Bu tarz sözcüklerin hayvanların çıkardıkları seslerden hiçbir farkı yoktur. Anlamı olma, aynı zamanda sesin zihindeki ide ile örtüşmesine bağlıdır. Burada Locke’un ide-sözcük ilişkisinde değindiği ayırıcı özellikler de bulunmaktadır. Bunların başında da insan zihninin kapasitesi ve farklılığı gelmektedir. Her insanın zihninden geçenlerin farklı olması, herhangi bir idenin bir başka insanda bulunmamasına, dolayısıyla karşılığı olmamasına neden olmaktadır. Burada bilginin bir kişide var olması ile bir başka kişide var olmamasının yaratacağı anlam sorunu söz konusu olmaktadır. İde-sözcük ilişkisindeki ikinci ayırıcı özellik anlam sorununun kaynağı olarak ideleri iletişim kurulan bir başka insanın zihnindeki imajdan farklı bir anlamda kullanmaktır. Örneğin; zihindeki ağaç idesi bir başka insan için de ağaç idesi olmadığında bu durum anlamsal probleme yol açacaktır. Üçüncü ayırıcı özellik ise ide-sözcük ilişkisinde idelerin sözcüklere uzun zaman karşılık gelen ezber anlamlarının olması ve insanların bu nedenle kimi sözcükleri basmakalıp şekilde öğrenerek anlamlaştırmasıdır. Bu tarz bir anlamlaştırma eğilimi tıpkı hayvanların çıkardıkları içgüdüsel sesler gibidir. Ezberlenmiş ve anlamı kalıplaşmış bu öğrenme biçimi sorgulanmadığı için zihindeki imajla örtüşen bir anlama hapsolmüştür. Dolayısıyla sorgulandığında çeşitli kelimelerin düşüncedeki yerinin aynı olmamasının da anlam problemi doğurduğu görülecektir (Aarsleff, 1985, s. 15).

2.2. Göndergeci Çözüm

Literatürde referans kelimesine vurgu yaparak “*referential*” şeklinde ifade edilen göndergeci çözüm, dış dünya ile kelimelerin karşıladıkları anlam üzerindeki göndergeciyi baz alarak bir referans veren ve anlama bu bakış açısını geliştirme yoluna giden bir çözüm türüdür. Bu yaklaşımın en tipik örneği Wittgenstein’in daha sonra detayına ineceğimiz *Tractatus* eserinde kullandığı bakış açıdır. O, erken döneminde geliştirdiği resim kuramında da ifade ettiği üzere kavramlar ile dünyanın sınırlarını

eşit tutar. Dolayısıyla kavramların belli bir sınırı, anlamın da belli bir sınırı vardır. Her kavram dünya üzerindeki bir resme karşılık gelmekte, göndergede bulunmaktadır (Wittgenstein, 2004, s. 20).

Göndermecî yaklaşımda resim ile sözcük, işaret arasında bir gönderme bağı bulunmaktadır. Burada anlam yapılan gönderme ile ortaya çıkar. Dolayısıyla kavramın içeriği bilinmese de kavramın o içerikle olan bağlantısı, işaret ettiği şey bilinir. Bu durumu Russell *“The Analysis of Mind”* adlı eserinde Napolyon örneği üzerinden aktarır. Napolyon sorulduğunda onun içeriği değil kendisi işaret edilir. Dolayısıyla anlam gösterilen kavramda tamamlanır. Anlamın işaret ettiği şey göndergenin kendisidir. Anlam kurulan ilişki sonucu ortaya çıkar (Aysever, 1994, s. 40).

Göndermecî yaklaşım bilhassa Analitik felsefe içerisinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Frege ve Wittgenstein’in düşünceleri bilhassa bu açıdan önemlidir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bu düşüncelere detaylı değinileceği için bu bölümde yaklaşımın temel bahsi verilmiştir.

2.3. Kullanımbilimsel Çözüm

Pragmatik yaklaşım olarak da bilinen *kullanımbilimsel yaklaşım*, anlam sorununu kullanım alanına indirgeyen, dolayısıyla sözcüklerin anlamını kullanıldığı şartlar dahilinde inceleyen bir yaklaşımdır. Diğer üç yaklaşımdan farklı olarak kullanımbilimsel yaklaşımda anlam sorununu tek boyutlu değil, çok boyutlu bir bakış açısı hâkimdir. Bu yaklaşımın kökenleri 1938 yılında Morris’in yayımladığı *Foundations of The Theory of Science* adlı esere dayanmaktadır. Eserde Morris göstergeler ile onların kaynakları arasında bir ilişki kurar. Dolayısıyla göstergelerin tek başına var olan anlamından çok, bulunduğu alan içerisindeki anlamlarını göz önüne alır. Morris’in ardından John L. Austin, John R. Searle ve H. Paul Grice gibi isimler kullanımbilimsel alandaki çözümlenmeleri ilerletirler (Eagleton, 2004, s. 61).

Kullanımbilimsel yaklaşımı daha iyi kavramak adına *“seni kardeşim kadar seviyorum”* cümlesi örnek verilebilir. Cümle tek katmanıyla kardeşe olan sevgiyi vurgularken, kullanımbilimsel çözümleme cümleyi tek başına ele almaz. Örneğin; cümlenin var olduğu şiir, paragraf veya konuşmanın içeriği ele alınır. Dolayısıyla anlam bu içerik içerisinde çözümlenir. Bunun dışında cümleden sadece sevgi ifadeleri değil; *bir kardeşi olduğu, kardeşini sevdiği, kardeşine duyduğu niceliksel büyüklükte bir sevgi olduğu, karşısındaki kişiyi de sevdiği ve bu sevginin de kardeşine duyduğu sevgi ile aynı derecede olduğu* bilgisi yer alır. Bu nedenle anlam, bir bakıma bağlamla bütünleştiğinde oturur (Grice, 1961, s. 123).

Kullanımbilimsel yaklaşımın en önemli temsilcilerinden İngiliz dil bilimci Herbert Paul Grice anlamın zaman ve bağlam ortamında değerlendirilmesini çeşitli kriterlere bağlar ve bilhassa zamana vurgu yapar. İki kaynağın birbirini tanıdığı iletişim ortamında *“x nerede”* diyen A ile *“beş dakika önce buradaydı”* diyen B arasında öncesinde var olan bir iletişim söz konusudur. Ancak sorulan soru ile verilen yanıt arasındaki ilişki doğal olduğu kadar da sorgulanabilir, dolayısıyla zamana bağlı olarak örtüktür. Bilinen şey x’in beş dakika evvel aynı yerde bulunduğu, ancak şu an orada olmadığıdır. Dolayısıyla şu anın bilgisi yokluktur. Ancak bu konuşmanın da dahil olduğu zamanlama var olduğu için anlam örtük olacaktır. Grice bu aşamada elde edilen diğer bilgileri (x’in beş dakika evvel orada olup şimdi olmaması) ise *işbirliği* ilkesiyle açıklar. Anlama katkı sağlayan şey konunun her iki tarafı öznenin konu sürecine dair bilgisi ışığında yaptığı işbirliğidir. Grace *işbirliği* ilkesinin anlam sorununa yol açmaması adına *konuşmacıların ilgisiz bilgi vermemesi, kanıt olmadan konuya katkı yapmaması, anlatımda*

bulanık ve belirsiz detaylardan kaçınılması ve amaca uygun konuşulması gerektiğini de belirtir (Sözen, 1999, s. 29).

Kullanımbilimsel yaklaşımın ikinci önemli ismi John R. Searle’dir. Dil ve akıl felsefesi üzerine araştırmalar yapan Searle, toplumsal hayatı ayakta tutan şey olarak dili görür. İnsanlar arasındaki ilişkileri yönlendiren ve toplumsal kurumların gelişmesini ve kurulmasını sağlayan dil, vazgeçilmez bir vasıta. Searle’ye göre dil insan zihnindeki kullanımıyla birlikte anlam kazanır. Dolayısıyla sosyal bir fenomen olan dilin yönlendiricisi zihindir. Herhangi bir kelimenin var olan anlamı içini doldurmaya yetmez. Kelimenin içini doldurabilecek anlam insan zihninden çıkar. Bu noktada *arzu* kelimesi ele alındığında tek başına *istek, heves* anlamları olduğu gibi, esasen onu düşünen ve dile getiren her insanda vurguladığı anlam ise başkadır. Dolayısıyla kelimenin tam olarak anlam kazanması ait olduğu zihinde temsil ettiği yer ile de ilgilidir (Sözen, 1999, s. 30).

Kullanımbilimsel yaklaşım konusunda görüşlerine yer verilecek bir diğer isim Searle’nin hocası olan John L. Austin’dir. Austin *söz-eylem* teorisini kurmuş ve “*bir şeyi söylemenin o şeyi yapmak*” olduğunu dile getirmiştir. Bundan rahatlıkla *dil* ve edim olarak *söz* arasında büyük bir fark olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Austin’nin görüşlerinin temelinde sözel iletişim yatmaktadır. Sözel iletişimle kişi bir şeyi bildirmekten öte; his, duygu, düşünce ve daha birçok şeyini yansıtmaya çalışır. Bu yansıtımdaki söz-eylem bağı; *düzsöz-salt dilsel, edimsel/edimsözler* ve *etkisel/etkisözler* olarak üç grupta ele alınır. *Düzsöz-salt dilsel* gruptaki iletişimde kelimenin anlamı bağlam içerisinde doğrulanabilir veya yanlışlanabilir. Dolayısıyla “Ali eve geldi” cümlesindeki bilgi bu tarz bir iletişimde. *Edimsel/edimsözler* kapsamındaki iletişimde ise söz ve eylem arasında bir bağ vardır ve bu bağ hüküm, erk, sorumluluk, davranış ve etki belirler. *Etkisel/etkisözler* kapsamındaki iletişimde ise konuşan kişinin konuştuğu kişi üzerinde uyandırdığı etki ve bilgi anlam kapsamına girer. Dolayısıyla nikah memuruna evlenmeyi kabul ettiği anlamında “evet” diyen biri, nikah memurunun aklında evlilik kurumunu bilen, söze değer veren, kişisel ve toplumsal olarak kurumu algılayarak ona değer katan kişi konumunda olduğunu ifadesiyle bildirecektir (Austin, 2009, s. 7).

Kullanımbilimsel yaklaşıma genel anlamda bakıldığında incelenen üç yazarın da ortak gayesinde kelimelerin söz ve bağlam alanları vardır. Her kelimenin başlı başına anlamından çok, kelimenin kullanıldığı alanın yarattığı izdüşüm çok daha önemlidir. Grice, Searle ve Austin’in görüşleri kuramın gelişmesini sağladığı gibi, bağlamı çok katmanlı ele alması yönüyle de oldukça önemlidir (Key, 2012, s. 40).

B. KANT – FREGE VE WITTGENSTEIN’DA ANLAM PROBLEMİ

Çalışmamızın bu bölümünde anlam problemi zaman sıralaması göz önüne alınarak Kant, Frege ve Wittgenstein’in düşünceleri ışığında sunulacaktır.

1. Kant’ta Anlam Problemi

Kant epistemolojisinde *mahsusat, müdrike* ve *akıl* üç katmanlı bir yapıyı oluşturmaktadır. Mahsusat, müdrike ve akıl arasındaki ilişki birbirini tamamlayan hiyerarşik bir ilişkidir. Nesnelerin bize verdiği görünüm olan mahsusat, müdrike ile duyuşal veriler halinde hafızaya işlenir. Bu aşamadan sonra

kavranma ve anlama yetisi ise aklın kontrolüne girer. Dolayısıyla anlama için öncelikle Aklın varlığı gereklidir. Akıl ile anlama yetisi birbirine karışmadan tamamlayıcılık üstlenir (Heimsoeth, 1967, s. 19). Kant'ta anlama bir tecrübe işidir. Dolayısıyla duyarlılık içerir. İnsanın saf akli ise apriori kavramlar içerdiği için doğrudan anlamayı gerçekleştiremez. Anlama sürecine gelme adına öncelikle duyuusal tecrübeler geçirilmeli ve akıl tecrübeyle donatılmalıdır (Heimsoeth, 1967, s. 20).

Mahsusat ve müdrike Arapça kökenli kelimelerdir. Burada akıl ile ortak kökten geldikleri için daha iyi anlaşılması adına kullanılmaktadır. Nitekim bu tamamlayıcılık bu şekilde daha iyi anlaşılacaktır. Mahsusat gözle görülen hisle anlaşılacak şeylerdir. Duyulara hitap ederler. Müdrike ise anlama kabiliyetidir. Düşünmenin fizyolojisinde öncelikle mahsusatın ortaya çıkması, yani tesir edecek bir eşyanın olması gereklidir ki müdrike yetisi ortaya çıkabilsin. Akıl ise hepsinin üstünde idrak etme, yani anlamının gerçekleştiği ana bölge olarak yer almaktadır (Heimsoeth, 1967, s. 22).

Kant bilginin kaynağı olarak mahsusat ve müdrikeyi gösterir. Dolayısıyla bu iki kavramın simgelediği şeyler duyu organlarıyla kavranır ve akılla temellendirilir şeylerdir. Bu hususta bir örnek vermek gerektiğinde ses mahsusat, inanç ise müdrike kapsamına girmektedir. Nitekim inancı tanımlamak için bir duyu organı değil, akıl gereklidir (Kant, 1993, s. 10).

Akıldan gelen ayrımla birlikte Kant bilgileri *ilksel/apriori* ve *tecrübi/aposteriori* olmak üzere iki grupta değerlendirir. İlksel bilgi olarak tanımlanan apriori bilgi deneyim ve deney taşımayan, gözlemlenerek öğrenilebilen bilgidir. Masanın masa olarak algılanması bu kapsama girmektedir. Tecrübi yani aposteriori bilgi ise tecrübe yoluyla elde edilen kaynağını deneyimde bulan bilgidir. Dolayısıyla bu bilgi herkeste ortak değildir ve elde edilmesi için çaba harcanmaktadır. Bu bilgi suyun 100 derece kaynaması şeklinde örneklendirilebilir (Kant, 1993, s. 11).

Kant insan bilgisinin yargılarla ortaya çıktığını düşünür. Yargılar ya analitik ya da sentetik yargılardır. Analitik yargılar aprioridir. Sentetik yargılar ise analitik yargıların çok daha geniş halidir. Kant burada çağının epistemolojik bilgisini değiştiren bir sav ortaya koyar ve sentetik apriori yargılar olduğunu, dolayısıyla insan aklının deneyimden kaynaklanmayan zorunlu bilgilerle de donatıldığını söyler. İnsanın apriori yetileri olduğu, dolayısıyla bu yetilerle apriori bilgilere sahip olacağını ileri sürer (Kant, 1993, s. 12).

Kant felsefesinde anlama yetisi çerçevesinde kurulan yargıların birçok gerçekleşme biçimi vardır. Burada Kant'ın yargıyı ne şekilde tanımladığı çok önemlidir. Hanna (2001, s. 14-15) Kant'ın yargıyı *dolaysız bir tasarım, tasarımların bilinçte birleştirilmesi, bir tasarım ile başka tasarımlar arasındaki araç, bir koşul altında ileri sürülen sav* biçimlerinde tanımladığını söyler.

2. Frege'nin Anlam Problemi

Modern mantıksal matematik, mantık ve analitik felsefe üzerine çalışmıştır. Modern dil felsefesi üzerine fikirleriyle ön plana çıkan Frege bilhassa "*Fonksiyon ve Kavram (1891)*", "*Anlam ve Gönderim Üzerine (1892)*" ve "*Kavram ve Nesne Üzerine (1892)*" olarak dilimize çevrilen üç makalesiyle bu alanda önemli bir gelişimin öncüsü sayılacak fikirler ön plana sürer. Çalışmamızın bu bölümünde Frege'nin anlam problemine bakış açısı, kendi ortaya koyduğu ayrımlar göz önüne alınarak aktarılacaktır.

2.1. Özdeşlik İfadeleri- Anlam ve Gönderim

Frege 1891 yılında yazmış olduğu “*Fonksiyon ve Kavram*” adlı makalesinde anlam ve gönderim ayrımları ile özdeşlik üzerinde durmuştur. Makalenin ilk başlarında özdeşliğin ne olduğunu sorgulamıştır. Özdeşlik bir denklik midir yoksa nesnelere arasındaki ilişki midir sorusu ile sorgulamalarına başlamıştır. Frege için özdeşlikte matematiksel ayırım ile içerik ayırımı vardır. Dolayısıyla salt matematiksel bir eşitlik denkleminde “ $x=x$ ” ile “ $x=y$ ” arasındaki bağlantıdan x ile y ’nin birbirine denk olduğu bilgisi çıkarılır. Ancak bu matematiksel bir doğrulamadır. Gerçek dünyada x ile y ’nin karşılığında yer alacak iki kavram veya önerme birbirine eşit olmayabilir. Bu eşitliğin temelinde muhakkak bir içerik bilgisi yer almalıdır. Eğer x “gök mavidir”, y “gök siyahtır” ise bu iki bilgide göğün günün sabah ve gece vakitlerindeki halini göz önüne alma bilgisi yoksa dolayısıyla bu durumda x ile y eşit olmayacaktır (Frege, 1959, s. 19).

Frege özdeşlikte yer alan işaretler hakkında da bilgi vermekte ve işaretlerin denkliği çeşitli şekillerde etkilediğini de söylemektedir. Şayet işaretin tekabül ettiği önerme kipte değişiyorsa o halde kurulan önermede, cümlede yeni bir bilgi mevcuttur. Dolayısıyla bir özdeşliğin kurulabilmesi için içeriğin analiz edilmesi önemlidir. Örneğin; “*kar beyazdır*” önermesi a , “*kar soğuktur*” önermesi ise b olsun. Burada karın beyaz olması ile soğuk olması arasındaki eşitlik bir sonraki kurulacak önermede “*beyaz olan her şeyin soğuk olması*” şeklinde bir bağlantıya da yol açabileceği için içerik bilgisine sahip olunmalıdır (Weiner, 1990, s. 59).

Frege anlam düzenini göz önüne alarak bir *ideal dilden* bahseder. Onun bahsettiği bu dilde her sembol bir anlama denk gelmektedir. Dolayısıyla mantıki çerçevede oluşan bu dil tıpkı bir matematiksel işlem gibi çözümlenebilecektir. Gündelik dilde ise birçok kelime farklı anlamlara gelebildiği için gündelik dil asla ideal dil olamayacaktır (Thiel, 1996, s. 10).

Frege’ye göre *anlam*, bir sözcükte kavranan şeydir. Anlamın içeriğinde bizim kendi bilgimiz, zihnimizdeki imaj ve bize öğretilenler vardır. Anlam doğrudan insan zihnindeki imaja hedef değildir. Anlam kamusaldir. Oysa insan zihnindeki imaj ise olabildiğince sübjektiftir. Dolayısıyla anlam bu sübjektif alanı da içine alarak kapsayan ancak ondan çok daha büyük olan bir şeydir (Weiner, 1990, s. 29).

Anlam ile gönderim kapsam alanı olarak kıyaslandığında anlam deniz ise, gönderim Akdeniz’dir. Anlam gönderimi kapsayıcıdır. Gönderimin varlığı anlamın varlığına bağlıdır. İnsan, bilhassa bilgiyi elde ettikten sonra onun doğruluk derecesini öğrenmek ve bilgiyi sınırlandırmak ister. Denizin varlığı bilindir; ancak onun Akdeniz olması bilgide hedef gösterme açısından önemli hale gelir ve anlamlandırmayı tamamlamayı sağlar (Thiel, 1996, s. 11).

Frege’nin kuramında anlam ile gönderim arasında kapsam anlamında da büyük bir farklılık vardır. Gönderim belli bir sınır dahilinde işaret edilen anlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla her ikisi de anlamlı olan iki işaretten birinin gönderimi olabilirken, diğerinin gönderimi ise olmayabilir. Bu işaretin başlangıç noktasında temsil ettiği anlam ile ilgilidir (Weiner, 1990, s. 26).

Bir ad ile adın gönderimi olan kelimenin oluşturduğu topluluk her ne kadar uzun ve kapsamlı

olursa olsun anlam adı ve gönderim kipi ile ifade edildiğinde de doğrudur. Örneğin; “*ikinin çift bir sayı olduğu gerçektir*” cümlesi “*iki çift bir sayıdır*” cümlesi ile eşdeğerdir. Dolayısıyla iki ile çiftlik arasında bağlantı kurularak da ifade edilebilir (Thiel, 1996, s. 10).

2.2. Kavram ve Nesne

Frege'nin 1892 tarihli “*Kavram ve Nesne Üzerine*” başlıklı makalesi, *kavram* ve *nesne* üzerine sorgulamalar içerir ve her iki şeyin de ayrınlığını sorgular. Frege düşüncelerinde ilk olarak kavramların nesne olabileceğini, ancak nesnelere kavram olamayacağını ileri sürer. Frege kavramı yüklem, nesneyi ise özne olarak görmektedir. Dolayısıyla “*masa tahtadır*” dediğimizde tahtanın aynı zamanda masa, masanın ise tahta olma bilgisi ile örtüşmesi beklenir. Oysa masa sadece tahta olmaz, cam veya metal olma ihtimali de vardır (Sluga, 1975, s. 2).

Frege kavramı yüklem olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle kavram olabilecek şeylerin aynı zamanda cümlede yüklem olabilme gücü, eylem veya bir kavrama işaret etme gücü yüksektir. O, “*Aritmetiğin Temelleri*” isimli eserinde kavramı tekil bulduğu için yüklem, nesneyi ise içeriği olduğu için özneye atfeder. Ancak net bir tanımlama yapmaktan kaçınır. O halde net olarak ortaya çıkan kavramın bir yüklem gönderimi, nesnenin ise öznenin gönderimi olabileceğidir (Sluga, 1975, s. 5).

2.3. Düşünce-Doğruluk ve Anlam İlişkisi

Frege “*mümkün bir yargının içeriği*” nosyonunu *düşünce* ve *doğruluk* olarak ikiye ayırır. Yani bir yargının içeriği düşünceyi yansıtmaları halinde ya doğrudur ya da yanlıştır. Dolayısıyla bu denklemde bir yargının öncelikle bir düşünceyi ifade etmesi gerektiği, ardından ise doğruluk – yanlışlık olarak olumlanması yapılacağı üzerinde durulmaktadır (Macbeth, 2005, s. 35).

Doğruluk / yanlışlık konusu nesne ve kavramla da doğrudan ilişkilidir. Nitekim doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirliğin ilk sorgusu kavramın bir yargı bildirip bildirmemesi ile ilgilidir. Bir önceki başlıkta da ele alındığı üzere Frege bunu daha çok yüklem, yani kavram olabilecek şeylere atfeder. Kavramın doğru veya yanlış olması ise içeriği, yani doğruluk nosyonu ile ilgili olan bir değerlendirme olacaktır (Macbeth, 2005, s. 41).

“Doğruluk nedir” sorusu Frege için doğruluğun içeriğinin tanımlanmasıyla ilgilidir. Frege doğruluğa bir şeyin, zihinsel bir tasarımın gerçek hayatla örtüşebilmesi olarak bakar. Dolayısıyla doğru zihinsel tasarıma, o şeye özgü olan ve onun içeriğini doldurandır. Bu bakımdan doğru, tasarımın içeriği ile kurduğu ilişkinin bir türü olarak da görülebilir. Frege yaptığı bu tasarımların yanında hem erken dönem hem de geç dönem yazılarında doğruluğun tanımlanamazlığını sık sık vurgulamıştır (Macbeth, 2005, s. 37).

Frege düşünceyi ele alırken aynı zamanda nesnellik mevzuuna da değinir. Frege için *nesnellik*; tümüyle öznel olan fikirlere dayandırılmayan, birden çok düşünürün ortak malı olmaya yetili olma özelliğindeki şeydir. O, nesnel olanı kendi içerisinde ikiye ayırır: *genelleyici nesnellik* ve *öznel kullanım*. Genelleyici nesnellikte herkesin kullanım biçimi akla gelirken, öznel kullanımda ise gerçek olan ve olmayan ayrımı vardır. Dolayısıyla bir düşünce ele alınırken içerik olarak doğruluk ve anlam

değerlendirmesinin yanında nesnel-öznel değerlendirmesine tabi tutulduğunda nesnel-öznel olma durumu, öznel ise gerçek ve gerçek olmama durumu göz önüne alınacaktır (Macbeth, 2005, s. 40).

Düşünce – doğruluk-anlam ilişkisinde Frege’nin ilk göz önüne aldığı düşüncenin varlığıdır. Dolayısıyla bildirimsel bir yargı düşünce belirttiğinde ardından onun doğrulanabilirliğine ve anlamına bakılacaktır. Düşünce ile nesnelliği içerik olarak bir araya getiren tanımlamalar yapan Frege, düşünceyi tanımlarken anlam ve doğruluk tanımlamalarıyla yan yana ele alarak ayrımını göstermeye çalışır. Bu nedenle sık sık cümle kurarak örnek verir. Örneğin; “Buraya gel” gibi bir emir cümlesinde bir düşünce bildirilmemektedir. Dolayısıyla bir düşünce bildirmedikleri için doğruluk ve anlamlılıkları üzerine de görüş bildirmek anlamsızdır (Macbeth, 2005, s. 44).

2.4. Mantıksal ve Psikolojik Ayrım

Frege “Aritmetiğin Temelleri” adlı eserinde anlam-gönderim ayrımı yapmadan evvel mantıksal ve psikolojik olanın ayrımını yapmıştır. Mantıksal ve psikolojik olanın ayrımı düşünme yasası açısından doğruluk veya yanlışlık olarak seyredebilir. Yani bir çıkarıma bulunulduğunda bu çıkarımın psikolojik açıdan yanlış olması düşünmenin doğal akışındaki normal dışılığı, ancak mantıksal olarak yanlış olması ise çıkarımdaki hatayı tanımlamaktır. Dolayısıyla mantıksal ve psikolojik olan normal ile hatalı kadar birbirinden ayrıdır. Normal olma daha çok beynin alışkanlığı üzerine kurulu iken, hata kavramı nesnellik, yani dış dünyadaki yasalara uygun olmama üzerine kuruludur (Mendelsohn, 2005, s. 100).

Öznellik ve nesnellik ayrımları yapabilen beyin için düşünce-anlam ayrımı noktasında da mantıksal ve psikolojik ayrımına tutulacağı aşikârdır. Duyulara hitap edemeyen mantık, nesnel veriler üzerinden çıkarımlar yapar. Psikolojik ayırmda ise içgüdü, his gibi birçok duyuyu kapsam alanına alır. Bu nedenle kıyaslanabilir ve taban tabana zıttırlar (Mendelsohn, 2005, s. 101).

3. L. Wittgenstein’de Anlam Problemi

Mantık ve dil felsefesi konularında yaptığı çalışmalarla 20.yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Ludwig Joseph Johann Wittgenstein, Almanya’da dünyaya gelmiş, Yahudi kökenli bir bilim adamıdır. Birçok alanda sorgulamaları ve felsefi görüşleri olan Wittgenstein’in çalışmaları, birçok araştırmacı tarafından *erken dönem* ve *geç dönem* olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Erken dönem felsefesi daha çok pozitivist görüşleri çerçevesinde şekillenen 1911-1930 yılları arasını kapsamaktadır. Geç dönemi ise bu yılların ardından gelen ve daha çok pozitivist karşıtı görüşlerin savunulduğu dönemi içermektedir. Bu çerçevede Wittgenstein’in anlam problemine bakış açısı iki ayrı başlık altında sunulacaktır (Utku, 2009, s. 3).

3.1. Dil ve Anlam

Wittgenstein’in erken dönem felsefesinde anlamın temelinde *dil-dünya* ilişkisi yer almaktaydı. O, dili düşüncenin temsili olarak görmekteydi. Dil, dünya üzerinde anlaşmayı sağlayıp dünyayı temsil edecek biçimde bir anlama gelebiliyorsa, o halde dil düşünceye de özdeşti. Wittgenstein’in dayandığı bir başka temel ise dil ile dünya arasındaki gerçekliğin birbiriyle örtüştüğü gerçeğiydi. Dolayısıyla “gök mavidir” denildiğinde bu dilde bir gerçekliği yansıttığı gibi, aynı zamanda da görünürde de bir

gerçekliği yansıtmaktaydı (Çiftçi, 2009, s. 50).

Leibniz ve Frege'nin kökenleri attığı ideal bir dil yaratma düşüncesi bilhassa Wittgenstein'in de idealindeydi. Wittgenstein kelimelere egemen bir dilden çok, matematiksel ve formüle edilebilir bir dilin ideal dil olmaya aday olduğunu, sayılarla matematiksel işlemlerin kurulabildiği gibi bir determinizmle kelimelerle kurulan ve anlamı bu çerçevede gelişen bir dilin ancak ideal olabileceğini söylemiştir. Bu noktada gündelik dil yetersizdir. Wittgenstein gündelik dili aşmak istemektedir. Onun yaratmak istediği dil mantıksal çerçevelerde oluşacak yeni bir dildir. Bu yeni dil dış gerçekliği yansıtacak, güvenilirliği yüksek bir dildir. İçeriğinde taşıdığı anlam dış dünyada olumlanabilen bir dil, Wittgenstein'a göre felsefi soruların da çözülmesinde büyük ölçüde kolaylık sağlayacaktır (Utku, 2009, s. 3).

3.2. Tractatus Ekseninde Anlam Problemi

Wittgenstein'in yaşadığı dönemde yayınlanmış tek eseri "*Tractatus Logico Philosophicus*"tur. Bu eser dili daha çok mantık çerçevesinde ele alan ve önsözünde dilin yanlış anlaşılmasından ötürü felsefi sorunların da yanlış anlaşıldığını, dolayısıyla felsefi sorunları çözebilecek fikirler üretmenin temelinde dili doğru kavramak gerekliliği olduğunu öne süren önemli bir eserdir. Eserin en önemli cümlesi "*dilin sınırları, dünyanın sınırlarını imler*"dir. Bu sözden de anlaşılacağı üzere Wittgenstein bu eserle birlikte anlamın sınırlarını çizmeye çalışmış ve dil-dünya ilişkisini detaylı şekilde ele almıştır. *Tractatus*'ta hedeflenen dile getirilebileni göstermek, dile getirilemeyene ise işaret ederek sınır kazandırmaktır. Wittgenstein'a göre mantığın bir sınırı vardır ve bu sınır dünya ile çizilidir. Dolayısıyla dil de bu sınırı aşamaz ve anlam, dilin içerisinde yer aldığı dünya ile çizilir (Çolak, 2007, s. 35).

Wittgenstein'in daha evvel de bahsedilen *ideal dil* kavramı *Tractatus*'un ana meselesidir. Eserde resim kuramıyla ilişkili olarak anlatılan ideal dilin temelinde dil-dünya ilişkisinin örtüşmesi yatmaktadır. Dilin birincil işlevini *dünyayı resmetme* olarak aktaran Wittgenstein, dolayısıyla *dil eşittir dünya* denklemini kurmuştur. Bu denklemde dünya ile örtüşen, herhangi bir anlam kaymalarına mahal vermeyen ve açıkça anlamı belli olan bir dil bulunmaktadır. Bu dilin toplamı dünyadır. Dolayısıyla düşüncelerin toplamı da dünyadır. Bu ideal dilin varlığı da aynı zamanda felsefi soruları mantıklı çerçevede sormayı sağlamaktadır (Çolak, 2007, s. 40). Wittgenstein, *Tractatus*'da, mevcut bütün dillerin, yüzeyde zorunlu olarak görünmeyebilen, fakat felsefi bir çözümlemeyle ortaya çıkarılabilecek, bir eşbiçimsel mantıksal yapı taşıdıklarını savunmuştur. Dilsel biçimler arasındaki ayrılıklar, ona, mantığın belirlediği tek bir tema üzerindeki yüzeysel çeşitlilikler görünmüştü. Felsefi düşüncesinin ikinci dönemin başlarında buna taban tabana karşıt bir görüşü benimser. Artık dilsel biçimlerdeki çeşitliliğin dilin derin yapısını ele verdiğini, bunun ise önceleri sandığından bambaşka bir şey olduğunu düşünür. Dilde ortak bir öz yoktur, ya da varsa bile bu, dilin değişik biçimleri arasındaki bağları açıklamayan asgari düzey bir özdür (Pears, 1985, s. 13).

Wittgenstein ideal dil savunusunu *Tractatus* adlı eserinde gerçekleştirir ve ideal dili gündelik dilden ayırır. İdeal dili belli bir mantık düzeyinde ele alır ve ona anlamı keskin bir sınır belirler. Dolayısıyla *Tractatus*'ta kelimelerin anlamları belirli olduğu için anlam doğrulanabilir ve kesindir (Utku, 2009, s. 5).

4. Wittgenstein’in Geç Döneminde Anlam Problemi Üzerine Görüşleri

Wittgenstein’in geç dönemi olarak adlandırılan dönemde 1930’lardan sonra geliştirdiği fikirleri yer almaktadır. Onun ilk döneminde *Tractatus* ekseninde gelişen fikirleri bu dönemde taban tabana bir zıtlıkta ilerler ve *Soruşturmalar* eserinde dile getirilir. Wittgenstein’in ikinci dönemindeki dil anlayışında ideal dil terk edilmiştir. İdeal dile karşı olan gündelik dil ise yüceltilmiştir. *Soruşturmalar* eserinde gündelik yaşamda var olan her şeyin anlaşmaya başladığını, dolayısıyla bu kelimelerin insanın anlam perspektifinde ele alınması gerektiğini söylemiştir. Gündelik dil, sade ve basittir. Dolayısıyla anlamı alışılabilir, çok daha basit ancak gerçeklik üzerine kuruludur. Gündelik dilin özelliği değişebilmesi, canlı olmasıdır. Ancak bu canlılık dil oyunları ile çeşitlenen bir canlılık değildir. Dilde her eskiyen ve yerine gelen kelimenin ihtiva ettiği anlam yine gerçeğin kendisiyle özdeşleşecek biçimdedir (Wittgenstein, 2007, s. 11).

Wittgenstein *Tractatus*’ta “söylenbilir her şey söylenmeli, üzerine konuşulamayan konusunda da susulmalı” der. Onun bu söyleminde sorgulanamayan kelimelerin kesinliği, ikinci döneminde ise yerini sorgulanabilir kelimelerin varlığına ve anlam dünyası genişliğine bırakır. Dil, değişmez katı bir olgu olmaktan çıkar ve esnek bir olgu haline alır. Bu nedenle ilk dönemdeki resim teorisi yani dilin dünyada resmedildiği fikri yerini oyun teorisine, yani dil ile dünya arasında tam bir eşitlik kurulamayacağı fikrine bırakır (Wittgenstein, 2007, s. 14).

4.1. Dil Oyunları Kuramı

Wittgenstein’in son döneminde var olan dildeki anlamların farklılaşmasının ana ekseninde “dil oyunları” vardır. Bu görüş *Tractatus*’ta yer alan dildeki sabit, tek anlamlılığın devamında aslında kelimelerin farklı anlamlara gelecek şekilde de kullanılabilirliğini, dolayısıyla çok anlamlılığın doğal bir durum olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Çolak, 2007, s. 40).

Wittgenstein *Soruşturmalar* adlı eserinde Augustinus’un ağzından dildeki her kelimenin bir anlama işaret ettiğini ifade etmiştir. Temel görevi dünyayı temsil etmek olan dil, burada kelimelerle dünyadaki bir noktadaki boşluğu doldurmaktadır. Özellikle son dönemlerinde Wittgenstein dildeki her kelimenin anlamın bir noktasına işaret ettiğini, dolayısıyla yukarıda bahsedilen *boşluk*’un ancak belli bir kısmını temsil ettiğini de düşüncelerine eklemiştir. Dolayısıyla kelimelerle örtüşen dünya da eksiktir (Wittgenstein, 2007, s. 10).

Wittgenstein’in dil oyunları dilin tek bir şekilde, tekdüze işlemediğini ortaya çıkaran, genel bir tanımı olmayan ancak dile çeşitlilik kazandıran şeylerdir. Fıkra anlatmak, tiyatro oyunu oynamak, teşekkür etmek, selam vermek gibi eylemlerde dil var olan basit yapısının dışına çıkar ve birden çok şeyi ifade etmeye çalışır. Dolayısıyla kavram haritasının vurguladığı şey tek bir kullanım düzeyine indirgenmez (Wittgenstein, 2007, s. 11).

Dil oyununun ana ögesi bireydir. Birey kavramları öğrenmiş, dil oyununa aktif olarak katılan taraftır. Bireyin dil oyununa katılmasını sağlayan şey evrende işaret edilen kavrama dair aklında yer alan imajdır. Bireye “masa” denildiğinde var olan dört ayaklı, üzerinde yemek yenilen bir mobilyayı göstermesi kendisine öğretilmiş, dolayısıyla dil oyununda kavramı tanınması da bildirilmiştir.

Göndergeci anlayışın temelini de oluşturan bu görüş, tıpkı hiç dilini bilmediği bir ülkeye gelen ve kendisine çeşitli kavramların isimleri öğretilen bir bireyin yaşayacağı öğrenme biçimini örneklendirmektedir (Wittgenstein, 2007, s. 13). Bir önermenin anlamı, içermelerinin bir fonksiyonudur: O, önermenin doğru olmasıyla hangi durumun zorunlu olarak gerçekleştiğine bağlıdır. Dolayısıyla, bir önermenin kesin bir anlamı olması gerektiğini söylemek, bu önerme doğru olduğunda zorunlu olarak gerçekleşmiş olacak her şeyi keskin bir çizgi ile ayırabilmenin olanaklı olması gerektiğini söylemektir. (Pears, 1985, s. 62).

Wittgenstein'in göndergeci anlayıştaki anlamlandırma yöntemi yoruma açıktır. Nitekim söz konusu olarak düşünülen kelime karşı tarafa öğretildiğinde kimi karmaşık ve soyut kelimeler veya başka bir kelime ile var olabilen, örneğin sıfat dediğimiz kelime grupları için kelimenin kişinin aklında yaratacağı imajla kazanılan anlamı şaşırtıcı olabilmektedir. *İki* sayısının bir çocuğa öğretildiği varsayalım. *İki top* denildiğinde çocuğun ikiyi top ile anımsaması, daha sonrasında iki sıfatının başka bir şeyle yan yana geldiğinde kazanacağı anlamı yok etmektedir (Wittgenstein, 2007, s. 15).

Sonuç

Felsefenin ana problemlerinden biri olan anlam üzerine Aristoteles, Descartes, Locke, Leibniz, Hume gibi birçok düşünür fikir üretmiş, dolayısıyla Antik çağdan modern döneme akıl, bilgi gibi önemli terimlerin yanında anlama kavramı da gündeme gelmiştir. Çalışmamızda anlama kavramı açısından diğer iki filozofa kaynaklık eden Kant'tan başlanarak bir çözümlemeye gidilmiştir. Kant'ın anlama yetisine bilgi ışığındaki bakış açısının ardından, Frege ele alınmış, onun özdeşlik kuramından kavram, nesne vb. birçok kavrama yüklediği anlam üzerinden anlama problemine yer verilmiştir. Wittgenstein'da ise düşüncelerinin değişimine bağlı olarak iki ayrı dönemde anlama problemi sunulmuş, bilhassa düşüncelerinin dile bağlı olarak ne yönde değiştiği aktarılmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Aarsleff, H. (1985). *From locke to saussure*. University of Minnesota Press.
- Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı*. Remzi Kitapevi.
- Altınörs, A. (2003). *Dil felsefesine giriş*. İnkılap kitapevi.
- Altuğ, T. (2008). *Dile gelen felsefe*. Yapı Kredi Yayınları.
- Austin, J. (2009). *Söylemek ve yapmak* (R. L. Aysever, Çev.). Metis Yayınları.
- Aysever, R. L. (1994). *Anlam sorunu ve John R. Searle’nin çözümü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Bloomfield, L. (1935). *Language*. The University of Chicago Press.
- Çitfçi, E. (2009). Temsilden kullanıma, resim kuramının evrimi. *Kaygı Dergisi*, 12, 47-56.
- Çolak, S. (2007). *Wittgenstein’in mantık anlayışı ve günümüz felsefesine etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Eagleton, T. (2004). *Literary theory: An introduction (Edebiyat kuramı)* (T. Birkan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Ferré, F. (1999). *Din dilinin anlamı* (Z. Özcan, Çev.). Alfa Yayınları.
- Frege, F. L. G. (1959). *Anlam ve gönderge üzerine*. Gugukkuşu Yayınları.
- Grice, H. P. (1961). The causal theory of perception. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 35, 121-168.
- Hanna, R. (2001). *Kant and the foundations of analytic philosophy*. Clarendon Press Oxford, 14-22.
- Heimsoeth, H. (1967). *Immanuel Kant’ın felsefesi*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). İstanbul Matbaası.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Key, A. (2012). *A Linguistic frame of mind: Ar-Rağib al-Isfahani and what it meant to be Ambiguous* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Harvard University.
- Macbeth, D. (2005). *Frege’s logic*. Harvard University Press.
- Mendelsohn, R. L. (2005). *The philosophy of Gottlob Frege*. Cambridge University Press.
- Pears, D. (1985). *Wittgenstein* (A. Denkel, Çev.). Afa Yayınları.
- Rızatepe, H. (2004). *Anglo-sakson felsefede bilgi görüşleri*. Etik Yayınları.
- Sluga, H. (1975). *Frege and the rise of analytic philosophy*. Inquiry.
- Sözen, E. (1999). *Söylem belirsizlik, mübadele, bilgi, güç ve refleksivite*. Paradigma Yayınları.
- Thiel, C. (1996). On the structure of frege’s system of logic. M. Schirn (Ed.), *Gottlob Frege: Frege’s philosophy in context* içinde (s. 261-279). Walter de Gruyter & Co.
- Utku, A. (2009). *Ludwig Wittgenstein erken döneminde dilin sınırları ve felsefe*. Doğu- Batı Yayınları.
- Uygur, M. (2001). *Dilin gücü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Weiner, J. (1990). *Frege in perspective*. Ithaca.
- Wittgenstein, L. (2004). *Defterler 1914-1916* (A. Utku, Çev.). Birey Yayıncılık.

Wittgenstein, L. (2007). *Felsefi soruşturmalar* (H. Barışcan, ev.). Metis Yayınları.

